

16. Хорішко Л. С. Політична еліта як суб'єкт модернізації політичної системи / Л. С. Хорішко. - Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_31/Gileya31/P2_doc.pdf

Тетяна Новаченко,
кандидат педагогічних наук,
докторант кафедри державної політики
та управління політичними процесами НАДУ

Авторитет як ресурс державної влади

У статті зроблено акцент на тому, що авторитетна державна влада є першою умовою успішних перетворень, що відбуваються в Україні. Відповідно до цього здійснюється аналіз наукових теорій щодо витоків феномену авторитету, його значущості як одного з джерел та ресурсу в державному управлінні.

Ключові слова: авторитет, авторитаризм, державна влада, джерела та ресурси влади.

The article covers phenomenon of authority as the state power resource. "Ideal types of power" and origins of authoritarian personality type are analyzed on the scientific ideas' basis of E.Fromm, M.Veber, T.Adorno.

Key words: authority, avtorytaryzm, state power, sources and resources of power.

Постановка проблеми. У сучасних умовах, коли Україна переживає складний період формування правових, економічних, соціальних основ демократичного суспільства, сильна, дієздатна, авторитетна державна влада є першою умовою успішних перетворень. Без неї не можливо створити передумови економічного зростання країни, немислимі справжня демократія та високий рівень культури всього суспільства. Спрямованість на пошук нових форм, умов, практик, що стануть підґрунтям як інтеграційних процесів у суспільстві, так і приведуть до збереження його ідентичності та унікальності, робить актуальним необхідність філософського, соціально-політичного та психологічного переосмислення питання щодо застосування владних ресурсів, зокрема авторитету державно-політичної еліти та його значущості в умовах перехідного періоду українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і виділення невирішених раніше частин проблеми. Аналіз наукових доробків учених щодо феномену авторитету дає змогу констатувати той факт, що інтерес науковців до цієї проблеми існував із часів античності. У ХХ ст. підвищення значущості політичної влади, її ролі у державному управлінні, зокрема під час кризових станів суспільства, приводить до збільшення уваги до питань дослідження авторитету. На сьогодні в різних дисциплінах вироблено чимало традицій його розуміння. Так,

філософсько-теоретичний аспект дослідження феномену авторитету базується на традиційному концепті, за яким авторитет - це форма і результат соціальної взаємодії (В.С.Богданов, Т.О.Бондаренко, Г.Вептруска, І.І.Єфремов, Л.А.Завірюха, А.В.Комина, І.Ж.Салабеков, В.Є.Солдатов та ін.). У політичній науці авторитет розглядають як близьке до влади явище і досліджують його з позицій лідерства особистості (Г.Я.Дідух, Дж.Джонс, Х.Джерард, Дж.Картрайт, О.В.Єгорова-Гатман, О.Кобилянська, О.Лабковська, А.І.Лісюк, Б.В.Новожилов та ін.). Значимо, що дослідження феномену авторитету є фрагментарним, загальногуманітарне тлумачення якого обмежується його визначенням. Зважаючи на негативне забарвлення таких понять, як "авторитарний", "авторитаризм", саме поняття "авторитет" було знецінене. Тому поряд із проблемою чіткого визначення та підвищення його значущості у теоріях, концепціях, парадигмах постає проблема реабілітації його цінності.

Мета статті - здійснити аналіз наукових теорій щодо витоків феномену авторитету та визначення його цінності і значущості як ресурсу державної влади.

Виклад основного змісту. Історичний досвід показує, що там, де з'являється необхідність в узгоджених діях людей (будь то окрема сім'я, група, соціальний прошарок, нація або суспільство в цілому), там відбувається підпорядкування їх діяльності досягненню певної мети. Науковці вважають, що поняття "влада" означає особливі стосунки між людьми, право і можливість одних наказувати, розпоряджатися і управляти іншими; здатність і можливість одних здійснювати свою волю по відношенню до інших. Отже, без влади людська цивілізація неможлива. При цьому державна влада пов'язана з політикою. Так, у поняття "політика" М.Вебер вкладає надзвичайно широкий сенс, охоплюючи всі види діяльності управління. На думку вченого, політика означає прагнення до участі у владі, або прагнення до впливу на розподіл влади між державами, або усередині держави між групами людей. Отже, для існування держави люди, які перебувають у підпорядкуванні, мають підкорятися авторитету тих, хто при владі.

Проблеми авторитету, його сутність цікавила багатьох античних філософів, а також учених епохи середньовіччя (Конфуцій, Аристотель, Сенека, Р.Декарт, Т.Гоббс, Дж.Локк, К.Гельвецій та ін.). Ученими підкреслювалася різноплановість і складність феномену авторитету, що сприймався, зокрема, як божественне дарування. Так, Д.Локк розглядає авторитет як властивість людської природи, що дає змогу говорити про психологічну і соціально-психологічну природу авторитету, і зауважує, що авторитетність ґрунтується на відсутності можливості моментально поставити під сумнів поведінку авторитетної особи. Ця властивість психіки часто використовується в процесі цільового спілкування [8, с. 126]. Важливе зауваження К.Гельвеція про те, що одним із основних мірил авторитету є корисність вчинків його носія (тобто їх зміст: раціональне або ефективне, але головне - корисне) [4,

с. 147]. Тим самим учений підкреслює відмінність перцептивних властивостей окремих об'єктів авторитету. Також важливо, що авторитет ототожнюється із впливом. На початку XVIII ст. ставлення до проблеми авторитету набуває іншої форми багато в чому завдяки громадським діячам автономного характеру. При цьому авторитет уже сприймається як соціальний механізм. Цікавими у цьому контексті є роботи Г.Гегеля, П.А.Гольбаха, Д.Дідро, І.Канта, І.Г.Фіхте, Л.А.Фейєрбаха та ін. Важлива думка Д.Дідро, який розглядав легітимність авторитету як його джерело [11, с. 63; 12, с. 370]. П.А.Гольбах вважав, що авторитет - це потреба простої людини в тому, хто її розуміє і знає більше, а також рятує від страхів [6, с. 366-368]. І.Кант говорив про передумови і потенційний авторитет [6, с. 260]. На думку Г.Гегеля, "авторитет - зовнішнє розпорядження, яке згодом дістає схвалення і визнання" [2, с. 115, 384; 3, с. 334-335]. Тобто авторитет - це суб'єктивна свобода і водночас інтелектуальна й емоційна потреба покори авторитету. Авторитет - ідеал, який прагнуть пізнати і якому хочуть наслідувати.

Звертаючись до проблеми авторитету в авторитарних теоріях, що ми бачимо, що в стародавньому світі - це положення Геракліта про необхідність панування "кращого" над масами; обґрунтування Фрасимахом і Калліклом домінування "сильного" над "слабкими". У Новий час авторитарний характер мали теорії, що обґрунтовували абсолютизм. У традиції, що йде від англійського філософа Т.Гоббса та інших утилітаристів, проблема авторитету виступає у вигляді дилеми "свобода" - "авторитет", причому під останнім розумівся лише авторитет верховної влади, "суверенний авторитет". Т.Гоббс вбачав у "суверенному авторитеті" єдиний засіб порятунку суспільства від анархії, від "війни всіх проти всіх" [5, с. 124].

На початку XX ст. соціологи, психологи і психіатри зверталися до проблеми авторитету, передусім це було зумовлено негативними явищами, якими вчені цікавилися. Йдеться про звільнення від гніту авторитету та зняття заборон, табу, що загрожували його становленню. Значну увагу проблемам авторитету приділяли філософи - засновники Франкфуртського інституту соціальних досліджень, а саме М.Хоркхаймера, Т.Адорно та ін. Аналізуючи роботи цих авторів, можемо констатувати той факт, що форми, в яких утілюється авторитет і сфери його дії, залежать від історичних етапів розвитку суспільства, ідеологічних уявлень, що визначають його джерела та критерії законності влади [9, с. 16-60]. Найбільш повне і закінчене втілення концепція авторитарної особистості отримала в наукових працях Е.Фромма, який запропонував термін "авторитаризм особистості". У результаті проведеного у Німеччині дослідження він виявив, що німецькі робітники і службовці, які належать до середнього класу, незважаючи на негативне ставлення до націонал-соціалізму, мали у структурі характеру глибоко вкорінену установку, що визначала їхню готовність до прийняття авторитарного

режиму і навіть потребу в ньому. Пізніше, у роботі "Втеча від свободи", він визначив авторитарний характер як особливий тип соціального характеру, що становить психологічну базу нацизму, і детально проаналізував його структуру. На думку Е.Фромма, специфічними особливостями авторитарного характеру є любов до сильного і ненависть до слабого, обмеженість і скупість у всьому - фінансах, почуттях, мисленні, емоційних проявах аж до аскетизму; агресивність, що пов'язана із загальною тривожністю і, що є для такого типу особистості домінуючим способом психологічного захисту; вузькість кругозору; підозрілість; ксенофобія; безсилля і нерішучість тощо. Найбільш важливим елементом у структурі авторитарного характеру є "особливе ставлення до влади" - любов до сили самої по собі і презирливе ставлення до безсилих людей та організацій [10, с. 124].

У сучасній західній літературі велика увага приділяється теорії М.Вебера про "ідеальні типи" легітимної влади та її авторитету. Коротко проаналізуємо запропоновану М.Вебером типологію влади (авторитету), а саме: легально-раціональну, традиційну і харизматичну та розглянемо її у досліджуваному нами контексті. Перший тип влади - легально-раціональний - як "мотив поступливості" базується на основі цілеспрямованої дії індивідів. До такого типу належать сучасні європейські держави, в яких, за М.Вебером, підкоряються не особі, а законам. Апарат управління складається із спеціально навчених чиновників, до яких пред'являється вимога діяти за строгими формальними і раціональними правилами. Бюрократія, стверджує М.Вебер, технічно є найчистішим типом легальної влади. Проте жодна влада не може бути тільки бюрократичною, оскільки на "вершині сходів" стоять або спадкові монархи, або вибрані народом президенти, або ліберали, вибрані парламентською аристократією, де повсякденна, безперервна робота ведеться фахівцями-чиновниками. Крім спеціальної професійної освіти чиновник, відповідний раціональному типу держави, повинен мати спеціальну управлінську освіту, оскільки від нього потрібна професійна й управлінська компетентність. Тож авторитет може ґрунтуватися на раціональних установах - формально визначеній системі правил, що стосуються способів приходу до влади і меж її застосування. Традиційна влада заснована на вірі не тільки в законність, але навіть у святість здавна існуючих порядків. За М.Вебером, - це патріархальна влада. Союз владарюючих є спільністю: тип начальника - "пан", штаб управління - "слуги", підлегли - "піддані", слухняні "пану" через пієтет. Патріархальний тип влади структурно багато в чому подібний сім'ї, що робить особливо міцним і стійким цей тип легітимності. Тут не стільки службова дисципліна або ділова компетентність, скільки особиста відданість слугує підставою для призначення на посаду і просування ієрархічними сходами. Оскільки ніщо не ставить межі свавіллю "пана", ієрархічне розчленовування часто порушується привілеями. Отже, авторитет вла-

ди ґрунтується на традиціях, коли законність порядку витікає з уявлення про нього як про священний і незмінний.

Третім чистим типом є так звана харизматична влада (від грец. *charisma* - божий дар). Харизма, за М.Вебером, - якась екстраординарна здатність, що виділяє індивіда серед інших, не стільки набута ним, скільки дарована йому природою, Богом, долею. До харизматичних якостей М.Вебер відносить магічні здібності, пророчий дар, видатну силу духу і слова. Харизмою володіють герої, великі полководці, маги, пророки і провидці, геніальні художники і письменники, видатні політики, засновники держав і світових релігій (Будда, Христос, Магомет, Олександр Македонський, Цезар, Наполеон та ін.). Харизматичний тип легітимної влади є протилежністю традиційного. Якщо останній тримається звичкою, прихильністю до звичаю, то харизматичний, навпаки, спирається на щось надзвичайне, що ніколи раніше не визнавалося. Афектний тип соціальної дії є базою харизматичного владарювання. М.Вебер розглядає харизму як "велику революційну силу", здатну змінити позбавлену динамізму структуру традиційних суспільств. За цим типом авторитет пов'язаний з особистою прихильністю до лідера, наділеного в очах його послідовників винятковими якостями мудрості, героїзму, святості. Як бачимо, за всієї відмінності і навіть протилежності традиційного і харизматичного типів влади у них є і щось загальне, а саме: і той, і інший спираються на особисті стосунки між керівником і підлеглим. У цьому контексті традиційний і харизматичний типи владарювання протистоять формально-раціональному як безособовому. М.Вебер неодноразово наголошував на нестійкості і слабкості легітимності влади індустріального суспільства, тому легально-раціональний тип державної влади уявлявся йому найбільш відповідним, але таким, що потребував деякого "підкріплення". На політичній мові це звучатиме таким чином: парламентська демократія, що визнається класичним лібералізмом єдино правомірно законодавчим (легітимуючим) органом, не має достатнього авторитету серед мас. А тому вона повинна бути доповнена або успадкованим монархом (чиї права обмежені парламентом), або плебісцитарним вибраним політичним лідером. Як бачимо, в першому випадку легітимність легального панування посилюється за допомогою апеляції до традиції, в другому - до харизми [1, с. 201]. За визначенням науковців, ресурсом може стати будь-який атрибут, обставина або благо, володіння яким підвищує здатність його володаря справляти вплив на інших індивідів. Тож ресурси державної влади можуть бути природними, економічними, соціальними, демографічними, інформаційними, силовими, ідеологічними. На нашу думку, серед першоджерел і ресурсів державної влади сучасного українського суспільства реальністю постає її авторитет. Проблема авторитету "звучить" лейтмотивом, пронизуючи всі групи важливих джерел і ресурсів державної влади. Доведемо вищенаведене тверджен-

ня. Так, міфи, що освячують носія влади - "цар - намісник Бога на Землі", "государ-батечко", та традиції суспільної свідомості і буття можуть довгий час жити і підтримувати верховну владу, зокрема як династію Романових у Російській імперії більше 300 років. Але міфи, особливо "запущені" зверху, наприклад про незамінність того чи іншого керівника, часто виявляються ненадійними. Харизматичність особистості якогось правителя, політичного діяча - це також джерело ненадійне, скороминуще. Нерідко джерела і ресурси державної влади трактують через категорію сили, тобто фізичної, економічної, військової могутності. Реальне життя, втім, підказує, що між владою і силою не завжди існує прямий зв'язок. Сила не гарантує процес владарювання, оскільки поки об'єкт чинить опір, не підкоряється, він - не підвладна, а протиборча сторона.

Природу державної влади нерідко визначають і через категорію волі, тобто через дієву свідомість суб'єктів, носіїв політичної волі, які прагнуть оволодіти реальністю, підпорядкувати собі об'єктивне буття, активно формувати життєдіяльність суспільства. Вольове трактування є по суті додатковим до розуміння влади як прояву сили. Але історія державного управління багатьох країн надає немало прикладів для уточнення вольового трактування державної влади. Так, візьмо модель абсолютистського режиму монархічної форми правління. Здавалося б, тут влада - це дійсно воля монарха. Проте владарювання полягає не тільки в ухваленні рішень, але і в їх реалізації, яка не є механічним і абсолютним втіленням волі монарха, оскільки виконавці привносять своє розуміння і переваги. Не випадково Микола I вимушений був визнати, що Російською імперією править не монарх, а столоначальники. А якщо державна влада - це втілення загальної волі народу, то як пояснити ту обставину, що веління держави можуть знаходити різноманітні прояви поведінки підвладних? Одне і те ж саме розпорядження може здійснюватися з очевидним завзяттям, або навпаки, внаслідок чого ефект може бути більшим чи меншим, ніж вимагає "владна воля". Як бачимо, може відбутися відділення авторитету від державної влади без жодних змін у державному ладі, за повного збереження формальної державної влади. Таке становище, коли носій верховної влади має право давати накази і видавати укази, але його накази або укази сили не мають, може виникнути в будь-якій державі, незалежно від типу, характеру держави і режиму. Це право без влади, або відсутність авторитету державної влади. Ще одним джерелом і ресурсом державної влади є воля необхідної більшості громадян, які зробили свій раціональний, легальний, законний вибір. Механізмом виявлення волі більшості є референдуми з найважливішої державної проблеми, демократичні вибори представницької гілки влади, державних і політичних посадовців. При цьому політичному діячу не слід посылатися на волю всього народу, говорити від його імені. Він завжди має пам'ятати про конкретні

відсотки голосів виборців, що забезпечили його "входження у владу", прагнути до зростання свого авторитету, збільшення числа своїх прихильників як ресурсного чинника в політиці і владі, в здійсненні державного управління.

Висновки. Таким чином, державна влада й управління як спосіб її реалізації - це: право, можливість і здатність держави через державні органи і посадовців впливати своїми діями на якість і стиль суспільної взаємодії; система відповідних інституцій і державних органів, що ухвалюють владні рішення; діяльність осіб, які мають відповідні владні повноваження. Сутнісними ознаками державної влади і системи державного управління є легітимність, тобто визнання суспільством їх законності і правомірності; офіційний характер, що регламентується Конституцією і законами; структурованість апарату влади, тобто наявність спеціально створених і взаємодіючих інституцій влади. При цьому легітимації підлягають усі основні елементи механізму створення авторитету: інституції, через які він здійснюється, авторитетні ролі носія авторитету, спосіб проголошення і структура самих авторитетних вимог і розпоряджень. Отже, авторитет - це той ресурс влади, за якого люди з готовністю підкоряються наказам, оскільки вважають здійснення влади легітимним. На відміну від зовнішнього примусу, що спирається на постійну можливість прямого застосування сили, влада авторитету підтримується моральними підставами, тобто етичними якостями суб'єкта, харизмою лідера та раціонально обґрунтованою системою правових норм, що забезпечує законність.

Перспективи подальших досліджень. Попередні дослідження показали, що доцільно було б виявити специфіку підвищення авторитету сучасних керівників органів державного управління України як у традиційному - соціопсихологічному контексті, так і в контексті глибинної психології.

Список використаних джерел

1. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер ; сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова ; предисл. П. П. Гайденко ; пер. с нем. - М. : Прогресс, 1990. - 808 с.
2. Гегель Г. Энциклопедия философских наук : в 3 т. / Г. Гегель. - М. : Мысль, 1976. - Т. 1 : Философия религии. - 532 с.
3. Гегель Г. Энциклопедия философских наук : в 3 т. / Г. Гегель. - М. : Мысль, 1977. - Т. 3 : Философия духа. - 471 с.
4. Гельвеций К. О человеке : в 2 т. / К. Гельвеций. - М. : Мысль, 1974. - Т. 2 : О человеке. - 647 с.
5. Гоббс Т. Левиафан или материя форма и власть государства церковного и гражданского : в 2 т. / Т. Гоббс. - М. : Мысль, 1991. - Т. 2 : О государстве. - 296 с.
6. Гольбах П. Избранные произведения : в 2 т. / П. Гольбах. - М. : Мысль, 1963. - Т. 1. - 1963. - 563 с.
7. Кант И. Сочинения : в 6 т. / И. Кант. - М. : Мысль, 1965. - Т. 4. - Ч. 1. - 544 с.
8. Локк Д. Избранные философские произведения : в 3 т. / Д. Локк. - М. : Мысль, 1960. - Т. 2 : Два трактата о государственном правлении. - 521 с.

9. Хоркхаймер М. Диалектика просвещения. Философские фрагменты / М. Хоркхаймер, Т. В. Адорно. - М. : Медиум ; СПб. : Ювента, 1997. - С. 16-60.

10. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм ; пер. с англ. А. Лактионова. - М. : АСТ Москва, 2009. - 288 с.

11. Eichelberger U. // Zitate Lexikon. Leipzig, 1981.

12. Siehe. Historische Wörterbuch der Philosophie. Herausgegeben von Joachim Ritter // Basel -Stuttgart: Schwabe und Co Verlag. 1971. Bd. 1. A-C.

Олександр Олійник,

кандидат історичних наук,

докторант кафедри державного управління

і менеджменту НАДУ

Преамбула Бендерської Конституції 1710 року як ідеологічна складова політики українського державотворення початку XVIII століття

У статті зроблено спробу аналізу тексту Преамбули Бендерської Конституції 1710 р. як ідеологічного підґрунтя національного державотворення. Наведена історична ретроспекція частково за допомогою міфологем доволі переконливо обґрунтовує необхідність рішучих дій щодо порятунку нації шляхом створення власної національної держави на основі відродження і подальшого розвитку національних демократичних традицій врядування за підтримки Війська Запорозького Низового та протекції шведського короля Карла XII.

Ключові слова: преамбула, міфологема, демократична традиція, козацтво, вольності, Військо Запорозьке.

The article is an attempt to analyze the text of the Preamble Benderian Constitution 1710 as the ideological foundation of the national state. The historical retrospective, partly through mythologems, quite convincingly justifies the need for decisive action to save the nation by creating their own national state on the basis of revival and further development of national traditions of democratic governance with the support of Lower Zaporozhye Voisko and protection of Karl XII.

Key words: mythology, democratic tradition, Cossacks, liberties, Zaporizhzhya Army.

Постановка проблеми. Керуючись тезою відомого українського дослідника О.Оглоблина про те, що Преамбула до Бендерської Конституції 1710 р. є самостійним цікавим історично-політичним трактатом, у якому висловлена ідея української державності [1, с. 68], спробуємо розглянути цю вступну частину до широко відомої "Конституції Пилипа Орлика" з позицій науки державного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що окремо від основної частини "Пактів і Конституцій" Преамбулу ніхто не аналізував. Це